

Ірина Оніщук

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕФІНІЦІЮ І МОРФЕМІКУ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО ГЛОСАРІЯ

Наведено дефініції понять інноваційно-технічного терміна та інноваційно-технічного глосарія. Запропоновано аналіз особливостей морфемної структури конститuantів німецького та українського інноваційно-технічних глосаріїв, а також наведено кількісні обчислення основних способів словотвору на прикладі німецької та української інноваційно-технічної терміносистеми.

Ключові слова: *інноваційно-технічний термін, інноваційно-технічний глосарій, морфемна структура, афіксація, словоскладання, аббревіатура, конверсія.*

Метою статті є виявлення та аналіз специфічних рис лексем, що складають інноваційно-технічний глосарій німецької та української мов, а також вивчення особливостей їхньої морфемної структури і відповідно словотвору. Новизна висунутої проблеми зумовлена недостатністю ґрунтовних досліджень термінів сфери новітніх технологій у німецькій та українській мовах. Стаття також має на меті дослідити та порівняти морфеміку зазначеної лексики на прикладі виокремлених семантичних категорій “суб’єкта”, “локації”, “процесу” та “елементів технології”. Таким чином, об’єктом дослідження є конститuantи інноваційно-технічного глосарія на рівні слова та словосполучення. Предметом дослідження виступає морфемна структура зазначеної лексики.

Вивчення лексичного глосарія починається з визначення дефініції та морфологічної структури його конститuantів. У нашому дослідженні трактуємо *інноваційно-технічний термін* як лексему чи словосполучення, яке виражає зафіксоване у словнику спеціальне поняття сфери інформаційних технологій, що розкриває сферу його функціонування. Оскільки конститuantи інноваційно-технічного глосарія належать до фахової лексики, вважаємо за доцільне навести основні дефініції терміна як лексичної одиниці, що позначає реалії окремої сфери знань.

У сучасній лінгвістиці існує низка трактувань терміна, серед яких виокремимо визначення О. Ахманової як “слова чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної і т. ін.) мови, яке створюється (приймається, запозичується і т. ін.) для точного найменування спеціальних понять і позначення спеціальних предметів” [1, с. 474]. Погоджуємося із трактуванням В. Виноградова, на думку якого “слово виконує номінативну або дефінітивну функцію, тобто є засобом чіткого позначення та засобом логічного визначення” [2, с. 20]. Т. Кияк зазначає, що термінові притаманна дефінітивність, оскільки кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням; термінові властива відносна автономність і незалежність від контексту; термін повинен визначатися точністю, хоча у фахових мовах і субмовах зустрічаються численні “хибно орієнтовані” одиниці; термін повинен бути коротким; термін повинен бути однозначним, хоча такої однозначності треба домагатися в межах однієї терміносфери; термін не може утворюватися на базі діалектизмів, жаргонізмів, варваризмів [3, с. 12–13]. Поділяємо думку Т. Кияка, за якою термін не є ізольованою, незалежною одиницею загальноживаної мови і має лише йому притаманні властивості, а виступає повноцінною частиною загального складу мови, де властивості слів проявляються більш визначено, регламентовано, відповідно до вимог професійного спілкування [3, с. 13].

Важливим, на нашу думку, є визначення функціонального поля фахової лексики. Так, В. Лейчик виокремлює такі функції терміна:

- номінативну – називання класу спеціальних об’єктів або їх ознак;
- сигніфікативну – позначення загального поняття, яке є елементом системи спеціальних понять певної галузі науки чи техніки;
- комунікативну – передача в часі і просторі фахових знань [4, с. 36].

Термін тісно пов’язаний із поняттям терміносистеми, під якою розуміють упорядковану сукупність термінів, що описують певну спеціальну сферу [3, с. 11]. О. Селіванова трактує термінологію як “систему слів і сполук, що позначають коло понять спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві тощо”, якій властиві певні ознаки, а саме:

- прагнення до однозначної відповідності, тобто моносемії, яке порушується у всіх терміносистемах, що спричинено різними аспектами дослідження того самого поняття або невпорядкованістю термінологічного апарату певної течії, галузі чи теорії через їхню новизну;

- прагнення до усунення синонімії шляхом конкретизації строгої дескрипції синонімічних пар або дублетів;
- відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, постійному поповненні системи новими термінами;
- прозорість внутрішньої форми терміна, що полегшує його сприйняття і збереження у терміно-системі;
- жорстка конвенційність, що дає змогу застосовувати терміни у певній обмеженій сфері спілкування;
- стилістична нейтральність термінології відображена в галузевих термінологічних словниках, які є різновидом енциклопедичних словників і містять дефініції термінів [5, с. 618].

З огляду на сказане вище, запропонуємо власне визначення *інноваційно-технічної терміносистеми*, яка є сукупністю впорядкованих термінів, що характеризуються спільною смисловою спрямованістю та зв'язністю і виражають поняття новітніх технологій. *Інноваційно-технічний глосарій* – це сукупність лексичних засобів, які обслуговують теорію і практику новітніх технологій та позначають поняття новітньої техніки.

Оскільки морфемна структура *інноваційно-технічного терміна* має безпосередній стосунок з його значенням, тому вважаємо за доцільне проаналізувати німецькі та українські конституанти інноваційно-технічного глосарія та визначити їхні найпродуктивніші моделі, а також порівняти механізм утворення термінологічних лексичних одиниць в обох мовах.

Німецькі терміни сфери інноваційних технологій характеризуються здебільшого дериваційним способом творення (за допомогою додавання афіксів до основи лексеми), а саме:

- префіксальний спосіб словотвору: (*der Abbruch, das Ablaufprotokoll, die Festplatte, der Festpunkt, das Überbrennen, der Überlauf*);
- суфіксальний спосіб словотвору (*die Betriebsmittelzuweisung, die Dateierklärung, der Dateispeicher, der Hostrechner, die Programmverträglichkeit, die Transposition*);
- префіксально-суфіксальний спосіб словотвору (*die Abbruchbedienung, die Aufwärtsverträglichkeit, die Ausgabeinheit, die Auswahlhaltung, der Einchiprechner, die Übertragsbildung*) [6].

За А. Статкевич та О. Фенчук, німецький інноваційно-технічний глосарій містить велику кількість аббревіатури, яка переважно має номінативний характер. Скорочення представлені англійською мовою, а пояснення їх значень подаються німецькою (*die Umwandlung der Namen der Webserver in eine Zahlenfolge* (укр. – *система доменних імен*); *Damit kann man Text-, Programm-, Ton-, und Videodateien von einem anderen Rechner herunterladen* (укр. – *протокол відправлення файлів*); *Unterhaltung im Internet, die über Eingabe von Schrift in die Tastatur erfolgt* (укр. – *протокол підтримки діалогового спілкування через Інтернет*). Часто аббревіації в німецькій мові сполучаються з нескороченими словами, утворюючи нову термінологічну одиницю (HTTP Server (Hyper-Text Transfer Protocol Server), BBOnLine (Better Business Bureaus Online), virtual ISP (virtual Internet Service Provider). Аббревіації часто включають у себе також непочаткові літери (IPX/SPX (*Internetwork Packet eXchange / Sequenced Packet eXchange*), XBRL (*eXtensible Business Reporting Language*) або цілі складові відрізки – UNIVAC (*UNIVersal Automatic Computer*), XLink (*Extensible Linking Language*), MagRAM (*Magnetoresistive Arbeitsspeicher in einem Computer*). Складові аббревіатури є доволі продуктивним типом словотворення. Випадати може будь-яка частина слова (*Pro (processor), E-mail (electronic mail), Kbyte (kilobyte), searchandizing (search and merchandizing)*) [6]. На думку дослідниць, німецька комп'ютерна термінологія містить також велику кількість складних слів, які переважно представлені іменниками: *die Übertragungscharakteristik, die Vordergrundverarbeitung, die Adressenkodierlogik, die Laufzeitunterstützung* [7, с. 176].

Дослідниці також звертають увагу на один із видів словотворення складних слів комп'ютерної термінології в німецькій мові, де перша частина складного слова є англійською, а друга – німецькою: *die Download-Adresse, der Frame-Buffer, die Host-Sprache, die Multisession-Aufnahme, der Read-Befehl, das Schell-Benutzerinterface, die Byteverarbeitung*. Також наведено ще один спосіб творення слів – написання через дефіс цілих словосполучень: *die Aritmetik-Logik-Einheit, die Basis-Kollektor-Spannung, die Link-Bibliothek, die Reset-Taste, das Zweiphasen-Sperprotokol* [7, с. 177].

Як свідчать кількісні обчислювання, найпродуктивнішими способами словотворення німецького інноваційно-технічного глосарія є афіксація, словоскладання та скорочення, що, на нашу думку, пов'язано з граматичними та морфологічними особливостями німецької мови.

У таблиці 1.1. подано морфемну структуру німецьких інноваційно-технічних термінів, у якій відображено основні способи словотвору та їх відсоткове співвідношення у виокремлених нами семантичних категоріях *суб'єкта, локації, процесу та елементів технології*, що формують інноваційно-технічний глосарій німецької мови. За даними таблиці, у морфемній структурі німецького інноваційно-технічного глосарія менше представлені конверсія та синтаксичний спосіб утворення термінів. Натомість афіксація, словоскладання та скорочення становлять більшість:

Таблиця 1.1

Морфемна структура німецьких інноваційно-технічних термінів за А. Статкевич та О. Фенчук

Категорії Словотвір	Суб'єкт, %	Локація, %	Процес, %	Елементи технологій, %
Афіксація	11	7	6	4
Конверсія	0	2	2	2
Словоскладання	10	6	7	6
Синтаксичний спосіб	1	2	1	1
Скорочення	11	7	7	7

Українські терміни інноваційно-технічного глосарія характеризуються здебільшого дериваційним та синтаксичним способом словотворення, що, своєю чергою, пов'язано з морфологічними та граматичними особливостями української мови:

- префіксальний спосіб словотвору: *поліфонія, міжмережа*;
- суфіксальний спосіб словотвору: *аналоговий, зображення, командний, локальний, супутник, інформаційний, маршрутизатор, rasterізація*;
- префіксально-суфіксальний спосіб словотвору: *затримка, прокрутка, підвивидкість* [8].

Як і німецька, українська термінологія інноваційних технологій представлена чималою кількістю абрєвіатури: ВІДЕООЗПП (*пам'ять, спеціально адаптована для використання у відеоадаптерах*), ЕОМ (*електронно-обчислювальна машина*), ПК (*персональний комп'ютер*), ФКІ (*формат керуючої інформації*), ММГ (*мобільна мережева графіка*), Р6 (*шосте покоління мультипроцесорів*), Р7 (*наступник процесорів Pentium Pro і Pentium II від компанії Intel*) [8].

Особливої уваги заслуговують терміни, утворені за допомогою словоскладання: *слот-граматика, слово-ознака, пакет-модуль, оригінал-макет, об'єкт-нащадок, мітка-заповнювач, меню-каскад, лямбда-числення, користувач-непрограміст, крос-засоби, крос-система, реєстр-пам'ять, буфер-текст* тощо [8]. А. Ніколаєва зазначає, що оскільки композити мають синтаксичну базу у вигляді вихідної словосполуки, то за характером синтаксичних відношень між компонентами розрізняють два основні типи складних слів – із сурядним та підрядним зв'язком. В інноваційно-технічному глосарії наявні деривати, утворені за допомогою кожного з них. Комбінацією рівноправних компонентів є терміни: *бенчмарк-задача, бенчмарк-оцінка, блок-схема, буквено-цифровий, буфер-тест, вектор-функція, десятково-двійковий, дельта-маршрутизація, електронно-оптичний, згортка-розгортка, інженерно-технічний, крос-транслятор, крос-асемблер*. Підрядний зв'язок компонентів, на думку дослідниці, передбачає наявність серед них синтаксично головних і залежних: *букводрукувальний, векторнозначний, взаємоблокування, взаємозв'язок, восьмизначний, внутрішньосхемний, двоцифровий, графоповторювач, графоаналітичний, дев'ятиразовий, криптографія, криптологія, методологія, машинозалежний, многовид, многократний, многочлен, низькопріоритетний, низькочастотний, нескінченновимірний, перфочитач, перфострічка, самозаписувач, самомодифікація* [9, с. 39].

За способом сполучення компонентів А. Ніколаєва розрізняє атематичні та тематичні композити. Перша група складних термінів або складників складних термінів утворюється безпосередньою інтеграцією. Мотивуючими основами при цьому однаково є як інтернаціональні компоненти, так і основи суто українських слів [9, с. 40].

Погоджуємося з дослідницею в тому, що завдяки тому факту, що функція складних слів у спеціальному тексті зводиться до семантичної компресії, конденсації інформації, спрощення морфолого-синтаксичних засобів у плані вираження та трансформації синтаксичних структур, то названі утворення якнайкраще здатні задовольнити основні вимоги до термінології – ясності, точності та компактності. У таблиці 1.2. зображено морфемну структуру українських термінів сфери новітніх технологій, у якій відображено основні способи словотвору та їх відсоткове відношення у виокремлених нами семантичних категоріях *суб'єкта, локації, процесу та елементів технології*, що, своєю чергою, формують український інноваційно-технічний глосарій:

Таблиця 1.2

Морфемна структура українських інноваційно-технічних термінів за А. Ніколаєвою

Категорії Словотвір	Суб'єкт, %	Локація, %	Процес, %	Елементи технологій, %
Афіксація	12	5	6	8
Конверсія	1	2	2	1

Словоскладання	2	7	3	4
Синтаксичний спосіб	9	8	9	7
Скорочення	4	3	3	4

За результатами таблиці простежуємо, що найпродуктивнішим способом словотвору українського інноваційно-технічного глосарія є афіксація та синтаксичний спосіб. Українські термінолексеми здебільшого представлені словосполученнями, і їхня кількість невпинно зростає. Особливої уваги також заслуговує аббревіація, проте, порівняно з німецькими термінами, що позначають новітні технології, спостерігаємо меншу кількість українських скорочень. Натомість, як і в німецькому інноваційно-технічному глосарії, спостерігаємо нечисельну кількість прикладів конверсії. Передбачаємо, що з часом в обох українській та німецькій терміносистемах сфери новітніх технологій може з'явитися більше термінів, утворених за допомогою зазначеного способу словотвору.

Вважаємо, що сучасна українська та німецька інноваційно-технічна терміносистеми недостатньо опрацьовані лексикографічно, оскільки на лексичному рівні побутує значна кількість калькованих терміноодиниць (з англійської мови у німецькій термінології та з російської мови в українській термінології). Отже, український та німецький інноваційно-технічний глосарії перебувають у процесі уніфікації, систематизації та розвитку. Важливим завданням термінологів та користувачів комп'ютерної техніки є дотримання автентичних законів термінотворення та терміновжитку, що, своєю чергою, сприятиме укладанню ґрунтовних словників термінів сфери новітніх технологій та полегшить роботу з ними.

Література

1. Словарь лингвистических терминов / [сост. Ахманова О. С.]. — Москва, 1966. — 606 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. — Москва : Высшая школа, 1986. — 639 с.
3. Д'яков А. С. Основы терминотворения: семантические та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К. : KM Academia, 2000. — 217 с.
4. Лейчик В. М. Номенклатура – промезуточное звено между терминами и собственными именами / В. М. Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1974. — С. 13–24.
5. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / [О. Селіванова]. — Полтава : Довкілля; К., 2006. — 716 с.
6. Німецько-російський словар по відео– та аудіотехніке, программованню, електроніке та персональним комп'ютерам / [А. В. Панкін]. — Москва : Русский язык, 2006. — 604 с.
7. Статкевич А. Особливості навчання англійської та німецької комп'ютерної термінології студентів спеціальності “інформатика” / А. Статкевич, О. Фенчук // Вісник Житомирського державного університету : зб. наук. праць. — 2010 — Вип. 50. — С. 176–180.
8. Словник термінів інформаційних систем і технологій / Л. О. Симоненко. — К., 2008. — 340 с.
9. Ніколаєва А. Специфіка творення термінів-комполітів та юкстполітів у терміносистемі програмування, комп'ютерних мереж і захисту інформації / А. Ніколаєва, Л. Фоміна // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. — Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. — № 675. — С. 38–41. — (Серія “Проблеми української термінології”).

The article presents the definition of innovative concepts and technical terms and glossary of technical innovation. An analysis of the characteristics of morphemic structure of the German and Ukrainian technical innovation glossary elements, and numerical calculations are the main ways of word-formation on the example of German and Ukrainian innovation and technical terminology.

Keywords: innovative technical term, innovation and technical glossary morphemic structure, affixation, compounding, acronym, conversion.